

ראינוהו יוצא לדרך לבדו בלי חבורה
והנהנהו [בלא ליה].⁽⁴²⁾

והכהנים אומרים, "כפר לעמך ישראל אשר
פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך
ישראל", ובסיום פסוק זה נאמר "ונכפר להם
הדם", ומבאר המשנה שלא היו הכהנים
צריכין לומר גם את המילים "ונכפר להם
הדם", אלא כוונת הפסוק שרוח הקדש
מכשרתן לעם ישראל על ידי משה רבינו
לכל הדורות: אימתי שתעשו ככה, הדם
מתכפר להם.⁽⁴³⁾

זקני אותה העיר, רוחצין את ידיהם במים
במקום עריפה של עגלה,⁽⁴¹⁾ ואומרים ידינו
לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו, ואין
הכוונה כפשוטן של דברים, שהרי וכי על
דעתינו עלתה מחשבה שזקני בית דין
שופכי דמים הן שנצרכים להודיע שלא הרגו
את החלל, אלא כשאומרים ידינו לא שפכו
את הדם הזה כוונתם לומר שלא בא החלל
לידינו קודם שיצא מהעיר, ופטרנהו [בלא
מזון] ולכן היה צריך ללסטם את הבריות כדי
להחיות את נפשו, ומתוך כך הרגוהו.
וכשאומרים ועינינו לא ראו, כוונתם לא

חולקים על הנחה זו] וברבות השנים כנראה כבר
בא עפר אחר למקום שנערפה בו העגלה.

41. פשטות הלשון מורה שרוחצים אחר עריפת
העגלה, וכן אמירת כפר לעמך וכו', אך רבינו
בחיי בפרשת שופטים כתב, שהיו הכהנים מכים
אותה על ערפה כדי שתצא מהנחל, ועל זה נאמר
וערפו שם את העגלה בנחל, ומתחילה היו זקני
העיר רוחצין ידיהם על העגלה ואומרים ידינו
וכו', והכהנים אומרים כפר וכו', וכפר לשון גלה
הוא, שגילה להם הקב"ה מי הרוצח, ואם היו
זכאים היתה העגלה הולכת עד בית הרוצח
והורגים אותו, ונכפר להם הדם, ואם לא היו
זכאין ולא היתה הולכת היו מכין אותה בקופיץ
ועורפין אותה, והכהנים אומרים כפר מלשון
כפרה. ומשמע מדבריו שרוחצים ואומרים אחר
שהכו אותה, ושוב חוזרים ואומרים לפני עריפת
העגלה בקופיץ, ובנחל איתן ביאר שיטתו בכמה
מקומות.

42. המהרש"א הביא שבספר יפה מראה הקשה
וכי כל מי שהולך בדרך יחידי, מוטל על בית דין
לארגן לו חבורה, ותירץ שאין חיוב הליווי אלא
ביציאתו מן העיר.

אך המהרש"א הוכיח מסוגית הגמרא לקמן
שהכוונה ללוי בדרך מפני הסכנה, ולכן ביאר
ששם בעיר שייך לוי אפילו כשאינו יחידי, והוא
דבר סגולי שהמתלזה ניצול מהזק הבא לידו,
וכיון שהתחיל ללוותו ד' אמות גם בעיר, הרי
כוונתו ודעתו להצילו בדרך ומחשבתו ורצונו
מועיל לחבירו בכל הדרך להצילו מפני שרצון
יראיו יעשה, או שמלאכיו של המלוה גומרים
מחשבתו ורצונו לילך במקומו עם המתלזה
ולהצילו מהזק.

ובקרבן אורה כתב שמוטל על הבית דין
לעשות ככתוב ברמב"ם [פי"ד מאבל ה"א]
שיתקנו שלוחים ללוות את כל העובר ממקום
למקום. וכן נקט בליקוטי הלכות בעין משפט
עי"ש.

43. המהרש"א ביאר לפי מה שדרש בתרגום
יונתן שאם עושיין מצות עגלה ערופה כדון,
יוצאים נחיל נמלים ומגיעים עד בית הרוצח
ובית דין דנים את דינו ובכך נוקמים דם הנרצח
ומתכפר להם, ועיין רבינו בחיי בהערה 41,
והשל"ה כתב שהיו יוצאים תולעים מהעגלה עד
הרוצח, והיה מתבייש, ובהדר זקנים מבעלי
התוס' כתב שהיו אוכלים אותו.

גמרא:

ומקשינן למה שנינו ש"אין המום פוסל בה", ויהא מום פוסל בעגלה מקל וחומר, ומה פרה אדומה שאין השנים פוסלות בה שיכול לעשותה בכל גיל שהיא, (44) ובכל זאת מום פוסל בה, ונלמד ממנה לעגלה ששנים פוסלות בה שסתם "עגלה" בת שנה, ואם עברה שנתה הראשונה נפסלת לעריפה, וכי אינו דין שיהא מום פוסל בה.

ומתריצין, שאני התם בפרה אדומה דאמר קרא אשר אין בה מום, ודרשינן רק בה בפרה אדומה מום פוסל, ואין מום פוסל בעגלה.

ומקשינן אלא מעתה שאין לומדים בקל וחומר במקום שכתוב "בה", אם כן אף בפרה אדומה לא יהיו שאר עבודות פוסלות בה.

שהרי לא נאמר במפורש בתורה שעבודה פוסלת בה אלא עול, ואילו שאר עבודות אנו לומדים בקל וחומר מעגלה ערופה שנאמר בה "ולקחו עגלת בקר אשר לא עובד בה", ומשמע כל עבודה שהיא, ואם בעגלה שאין מום פוסל, עבודה פוסלת, כל שכן שבפרה שאפילו מום פוסל, כל עבודה תפסול.

אך אם יש כלל שבמצוה שנאמר "בה" אין למדים ממנה למצוה אחרת, אם כן אין מקור לפסול פרה אדומה על ידי כל עבודה שנעבדה בה, ויקשה אלמה אמר רב יהודה אמר רב הניח עליה על פרה אדומה עודה אגודה של שקין, פסולה, אף שאין זה עול, ואילו בעגלה אינה נפסלת לעריפה עד שתמשוך, ותטלטל את המשא שעליה, שנאמר בה אשר לא משכה בעול, ומשמע שפרה נפסלת בכל מלאכה, ובהכרח שלומדים מעגלה אף שכתוב בה "בה", [ולקמן יבואר למה פרה אינה צריכה למשוך כדי להפסול].

ומתריצין שאני פרה שאינה מתמעטת ממה שכתוב "בה" בעגלה, כיון שלא לומדים מעגלה בקל וחומר, אלא דילפינן בגזירה שוה, עול עול, מעגלה, וכיון שלומדים בגזירה שוה, נחשב הדין כאילו נכתב בגוף הפרשה של פרה אדומה, ואת המיעוט שכתוב "בה" בעגלה ערופה לומדים להלן לדרשה אחרת.

ומקשינן, אם כן נלמד לפסול עגלה שיש בה מום, מאותה גזירה שוה של עול עול מפרה אדומה, ומתריצין שאי אפשר ללמוד מפרה, דהא מיעט רחמנא וכתב בפרה "בה", שלא נלמד ממנה.

ותירץ שחסרון שנים אינו פסול, אלא חסרון זמן שלבסוף יוכשר, ואילו בעגלה כשעובר זמנה נפסלה ושוב לא תוכשר.

וכן תירץ שלא יקשה מפסול זקנה שמצינו בקרבנות, שאינו משום מום ולכאורה יפסול גם בפרה, וצריך לומר שפסול זקנה אינו משום שנים אלא כפסול מחלה, ולכן אינו פוסל בפרה.

וברמב"ן כתב בשם הרמב"ם במורה נבוכים שמטרת עריפת העגלה, כדי שיתפרסם הדבר וכל השומע שמץ דבר בענין יבא ויודיע, ויהרג הרוצח על ידי בית דין או המלך או גואל הדם. 44. הקשה הגרי"ש אלישיב, הרי אין עושין פרה פחות מבת שלש שנים, ומה לי אם שנים פוסלות בה למעלה או למטה, והרי היא כעגלה.

חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה לה, ודרשינן אלה אי אתה מקריב, אבל אתה מקריב קדשים שנעבדה בהם עבודה, ולמה לי למעטם מ"בה" שכתוב בעגלה.

ומתריצין איצטריד, כי אם היה כתוב רק לא תקריבו אלה לה, והיינו דורשים להכשיר קדשים שנעבדה בהם עבודה, סלקא דעתך אמינא הני מילי שכשרים לקרבן רק היבא דעבד בהם עבודת היתר אבל אם עבד בהן עבודת איסור כגון שחרש בהם בשבת או הנהיגם בכלאים בשור וחמור, אימא ליתסרו ויפסלו להקרבה, לכן צריכא "בה" הכתובה בעגלה ערופה למעט פסול עבודה, ולהכשירו בקדשים.

ומקשינן והא קדשים שעבד בהם עבודת איסור נמי מהכא נפקא, דכתיב ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה, ודרשינן, אלה אי אתה מקריב אבל אתה מקריב קדשים שנעבדה בהן עבודה וכיון שיש שני מיעוטים לקדשים שנעבדה בהם עבודה, נעמיד את המיעוט השני לעבודת איסור שאף היא אינה פוסלתן, ולמה לנו מיעוט מעגלה.

ומתריצין איצטריד, שני מיעוטים לקדשים שנעבדה בהם עבודת היתר, כי אם היה רק מיעוט אחד סלקא דעתך אמינא הני מילי שאין עבודה פוסלתן רק היבא דעבד בהן כשהן חולין, אבל אם עבד בהן כשהן קדשים אימא ליתסרו ויפסלו להקרבה, ולכך צריכא מיעוט נוסף מכל אלה, ועדיין לא התמעט פסולן בעבודת איסור, ולכן צריך למעט "בה" בעגלה ערופה.

ומתמהינן שאם כן מה הועלת כשלמדת גזירה שוה מעגלה לפסול פרה בכל עבודה, והרי בעגלה נמי כתיב "בה", ואיך לומדים ממנה לפרה, ומתריצין, החווא "בה" שכתוב בעגלה מיבעי ליה לדרשה אחרת, והיא למעוטי קדשים ולא פסלה בהו עבודה וראויים להקרבה, וכיון שממעטים מ"בה" דבר אחד, אפשר ללמוד גזירה שוה לפרה מעגלה, ואין "בה" ממעט פרה.

ומבארין מפני מה צריך למעט שאין עבודה פוסלת בקדשים, וכי למה היינו פוסלים את הבהמה להקרבה והרי לא נכתב לקחת לקרבן רק בהמה שלא נעבד בה, אלא סלקא דעתך אמינא ליתי כל קדשים בקל וחומר מעגלה ומה עגלה שאין מום פוסל בה, בכל זאת עבודה פוסלת בה, ונלמד ממנה לכל קדשים שמום פוסלת בהן, וכי אינו דין שעבודה פוסלת בהן, ולכן צריך לכתוב "בה" בעגלה, שרק בה עבודה פוסלת.

ומקשינן, שהרי איכא למפרך את הקל וחומר מעגלה לקדשים, שהרי מה לעגלה שהיא חמורה בדבר נוסף מקדשים שכן שנים פוסלות בה ולכן גם עבודה פוסלת בה, ואי אפשר ללמוד קל וחומר לקדשים שקלים ממנה בכך שאין שנים פוסלות בהם. ודחינן לפירכא זו, אטו קדשים מי ליכא דפסלי בהו שנים, והרי פסח וחטאת כשרים רק בני שנתן, ואם כן יש לומר כי איצטריד קרא לכתוב "בה" למעט להנך קדשים דפסלה בהו שנים.

ומקשינן, וכי קדשים ולא פסלה בהו עבודה מהכא ממיעוט "בה" בעגלה נפקא, והלא מהתם נפקא, דכתיב עורת או שבור או

גופא, אמר רב יהודה אמר רב הניח עליה על פרה אדומה עודה של שקין פסולה, ובעגלה אינה נפסלת עד שתמשוך.

מיתיבי, בפרה אדומה כתוב אשר לא עלה עליה עול, אין לי ידיעה שפוסל אלא עול, שאר עבודות מניין שפוסלות, אמרת קל וחומר, ומה עגלה שאף שאין מום פוסל בה, בכל זאת שאר עבודות פוסלות בה, ונלמד ממנה קל וחומר לפרה שמום פוסל בה, וכי אינו דין ששאר עבודות גם יהיו פוסלין בה, ואם נפשך לומר, איזה טעם שלא נלמד קל וחומר זה, וכדלהלן, עדיין יש מקור לפסול בכל עבודות מגזירה שוה, נאמר כאן בפרה עול, ונאמר להלן בעגלה ערופה עול, ובעגלה ערופה הוא מיותר, שהרי נפסלת בכל עבודות, ולכן הוא פנוי ללמדנו, מה להלן שאר עבודות פוסלות בה, שנאמר אשר לא עובד בה, ומשמע כל עבודה שהיא, אף כאן שאר עבודות פוסלות בה.

ומבארין מאי "אם נפשך לומר", פירושו, וכי תימא איכא למפרך את הקל וחומר מעגלה שאין מום פוסל בה, שהרי יש לומר מה לעגלה שיש בה צד חמור מפרה שכן שנים פוסלות בה ולכן רק היא נפסלת בכל עבודה ולא פרה אדומה, אי נמי יש לומר שקדשים יוכיחו שמום פוסל בהם וובכל זאת אין עבודה פוסלת בהן, אפילו תאמר כך, עדיין יש מקור לפסול פרה בכל עבודות בגזירה שוה מעגלה, נאמר כאן עול ונאמר להלן עול, מה להלן בעגלה שאר עבודות פוסלין בה, אף כאן בפרה אדומה שאר עבודות פוסלות אותה.

וכאן מסיימת הגמרא את קושיתה על רב יהודה שאמר שפרה נפסלת אפילו שרק

העלה עליה שקים ולא משכה, שהרי ראינו שכל המקור לפסול פרה אדומה בכל עבודה, הוא בגזירה שוה מעגלה ערופה, ואם כן כיצד הפרה נפסלת במשא ואילו העגלה אינה נפסלת עד שתמשוך, והרי יש לטעון, וממקום שבאת, משם יש לך ללמוד, מה להלן בעגלה אינה נפסלת עד שתמשוך ותטלטל את המשא שעליה אף כאן פרה אדומה לא תפסל עד שתמשוך.

ומתריצין תנאי היא, דאיכא דמיייתי לה לפסול פרה בשאר עבודות מעגלה, ולשיטתם לא תפסל פרה במשא בלבד עד שתמשוך, ואיכא דמיייתי לה מגופיה דפרה, דתניא, על הכתוב בפרה "עול", אין לי אלא שנפסלת על ידי עול, שאר עבודות מניין, תלמוד לומר אשר לא עלה עליה עול, מכל מקום. ודרשינן ממה שלא נכתב אשר לא עלה עול עליה, משמע שכוונת הכתוב לומר אשר לא עלה עליה כל דבר.

ומבארין אם כן מה תלמוד לומר "עול", עול פוסל בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה, כגון שהניחו עליה באקראי רק כדי להקל משאו ולא כדי שתמשוך בעול, ואילו שאר עבודות אין פוסלות אלא בשעת עבודה כשמניח עליה משא לצורך, אבל כשמניח באקראי ואין רצונו שתוליך את המשא לצרכו, אינו פוסלה.

ומקשינן ואימא, אשר לא עלה עול כלל, עול פרט, ונדרוש כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ונלמד שרק עול אין, פוסל, ואילו מידי אחרינא שאר עבודות לא יפסלו בפרה, ומתריצין "אשר" ריבויא הוא, ומרבה שאף שאר עבודות פוסלות בפרה.

נפקא מינה, למקח וממכר, שאם קנה עול ונמצא שאין רחבו טפח יכול להחזירו ולטעון שהוטעה במקחו.

אמר רבי יוחנן בן שאול, מפני מה אמרה תורה הביא עגלה בנחל, אמר הקדוש ברוך הוא, יבא דבר שלא עשה פירות, היא העגלה ויערף במקום שאין עושה פירות הוא הנחל שקרקעו קשה ואינה נעבדת, ויכפר על מי שלא הניחו לעשות פירות על ידי שהרגוהו. והוינן בה מאי פירות שלא הניחוהו לעשות, אילימא פריה ורביה, אלא מעתה על חלל זקן ואסירים הכי נמי דלא ערפינן, אלא הכוונה שלא הניחוהו לעשות מצוות.⁽⁴⁵⁾

שנינו במשנה, ומורדין אותה אל נחל איתן, איתן כמשמעו קשה.

תנו רבנן מנין לאיתן שמשמעו שהוא קשה, שנאמר, איתן מושבך ושים בסלע קנה, הרי ^{מ-ב} שאיתן פירושו סלע,⁽⁴⁶⁾ ואומר, שמעו הרים את ריב ה', והאיתנים מוסדי ארץ, דהיינו שהאיתנים הם הרים של אבנים.

ותניא נמי גבי עגלה כי האי גזונא, דכתיב בה עול, אין לי שנפסלת אלא על ידי עול, שאר עבודות מנין, תלמוד לומר אשר לא עובד בה, ומשמע עבודה, מכל מקום, אם כן מה תלמוד לומר לשם מה נכתב שוב אשר לא משכה בעול ללמדנו, עול פוסל בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה, שאר עבודות אין פוסלות אלא בשעת עבודה.

ומקשינן ואימא אשר לא עובד בה כלל, עול פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ונלמד שרק עול אין פוסל מידי אחרינא לא, ומתצינן אשר ריבויא הוא לרבות שגם שאר עבודות פוסלות אמר רבי אבהו בעי מיניה מרבי יוחנן, משיבת עול הפוסלת בעגלה בכמה שיעורה, אמר לי כמלא עול.

איבעיא להו מלא העול לאורכו או לרחבו, אמר להו ההוא מרבנן ורבי יעקב שמיה, לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יוחנן משיבת עול שיעורה לרחבו וכמה הוא טפח. ומקשינן ולימא טפח, ולמה הוצרך לומר שהוא כשיעור עול לרחבו, ומבארין הא קמשמע לן שיעורא בעול טפח הוי, למאי

כשדה בור, ורש"י פירש קרקע סלעית, ובחגיגה [יט.] הוסיף שהיא בקעה בשולי הרים. והרשב"ם כתב [בב"ב נ"ה] שהיא קרקע מלאה צרורות ואבנים.

וביאר החנוך שאף שמדובר בקרקע קשה הוצרך הכתוב לאסור לזרעה, כי אפשר לזרעה על ידי הדחק.

והרמב"ם למד מכת קושיא זו שהכונה לנחל השוטף בחזקה, והמאירי הקשה עליו איך אפשר לזרוע בתוך הנחל, ותירץ שלהרמב"ם אסור לזרוע על שפתו, והמהרי"ק [בשורש קנ"ד] האריך לבאר השיטות, עיי"ש ובתוס' יו"ט.

45. כתב המאירי שלפי זה, אף אם ידוע שהחלל היה טריפה לפני שנהרג, עורפין עליו, שלא הניחוהו לעשות מצוות, ומוכח דלא כהמנחת חנוך שכתב שעורפין עגלה ערופה רק באופן שאם היה הרוצח נמצא היה חייב מיתה, ועל טריפה היה פטור.

ובמנחת קנאות כתב שדברי המאירי שייכים רק לדעת הבבלי שהזקנים אומרים שלא פטרנוהו בלא מזונות, אך לפי הירושלמי שלא פטרו את הרוצח מעונש, הרי אינו חייב על הריגת טריפה.

46. בתרגום אונקלוס ויונתן מתורגם נחל איתן